

І. Приленський,

аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ ПОВІТРЯНИМ ТРАНСПОРТОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Вступ. Договір перевезення повітряним транспортом або договір повітряного перевезення займає далеко не останнє місце в системі цивільно-правових договорів. Цей вид договору є основним у системі засобів правового регулювання відносин перевезення, однак має деякі специфічні ознаки, пов'язані насамперед із видом транспорту, яким здійснюється безпосередньо перевезення.

Тож, уналежнюючи договір перевезення повітряним транспортом до цивільно-правових договорів, варто зазначити, що на нього повною мірою поширюються норми Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України).

Одне з найбільш визначних місць у регулюванні відносин перевезення займає ЦК України, саме тому всі норми, які містяться в інших законодавчих і нормативних актах, зокрема, норми і Повітряного Кодексу України (далі – ПК України) відповідають йому, окрім тих випадків, коли ЦК України передбачає можливість врегулювання перевізних відносин законом іншим способом.

Стосовно перевезень повітряним транспортом слід зауважити, що вони більшою мірою здійснюються на приватних засадах, проте обов'язковим є врахування принципу свободи волі сторін, свободи укладення договору і формування його умов, що, однак, унеможливує його, якщо не враховані імперативи безпеки.

Для виникнення зобов'язальних відносин із перевезення обов'язковою

підставою є договір. Це положення знаходимо закріпленим у ст. 60 ПК України. Однак ПК України не дає повного визначення договору перевезення повітряним транспортом. Нам ця прогалина видається недопустимою, а отже, потребує у подальшому розгляду та поправки.

Наукове дослідження перевезення повітряним транспортом знайшли своє відображення у працях багатьох науковців-цивілістів, серед авторів найбільш вагомих та фундаментальних із них можна зазначити таких вчених, як: І. Безлюдько, В. Вітрянський, О. Дзера, І. Діковська, Н. Кузнецова, В. Луць. Серед відносно молодих учених, які, проте, вже зарекомендували себе на науковій ниві, відзначимо праці В. Білоусова, О. Оніщенко, Г. Самойленко та інших дослідників.

Що ж саме зумовлює такий живий інтерес до повітряного перевезення? Спробуємо з'ясувати детально саму суть (зміст) договору повітряного перевезення для подальшого розуміння, яким же саме чином має та може здійснюватися перевезення і чим забезпечуються гарантії сторін вказаного договору.

Натепер маємо таку картину, що внесення змін в транспортне законодавство, які мають наразі нормативно правове закріплення, а також намагання ефективніше використовувати на практиці принцип свободи договору, зумовлює інтерес до дослідження юридичної підстави повітряних перевезень.

Перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договором перевезення, що, відповідно, знайшло своє відображення у ч. 1 ст. 908 ЦК України. Залежно від об'єкта перевезення законодавець виділяє перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти. А отже, повітряне перевезення можна визначити як перевезення пасажирів, багажу, вантажу або пошти, що здійснюється повітряним судном.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язання (договірні), що виходять із договору повітряного перевезення, належать до групи договорів про надання послуг перевезення. Тобто на них поширюються положення Глави 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення», а положення зазначеної глави, відповідно до ч. 2 ст. 901 ЦК України, можуть бути застосовані до всіх договорів про надання послуг, однак, за умови, що це не суперечить суті зобов'язання.

Норми глави 64 ЦК України повністю присвячені спеціалізованій регламентації послуг із перевезення.

Для регулювання діяльності користувачів повітряного простору України, зокрема в галузі повітряних перевезень, користуємося нормами ПК України, Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 23 квітня 2010 р. № 216 та іншими нормативними актами.

Проаналізувавши норми, що вміщує Глава 64 ЦК України, доходимо висновку, що поняття «договір перевезення» можна розкрити через низку договорів, які регулюють відносини, пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів і багажу, пошти. Такі договори відрізняються один від одного за таким ознаками, як суб'єктний склад, предмет тощо.

Тобто договір перевезення вантажу повітряним транспортом є двостороннім, бо договором перевезення вантажу, згідно з ч. 1 ст. 909 ЦК

України, «одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату».

За договором перевезення пасажирів повітряним транспортом «одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажир) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а в разі здавання багажу – також за його перевезення» (ч. 1 ст. 910 ЦК України).

Однак справедливо зазначається, що ЦК України містить лише загальні правила, які не відображають специфіку перевезення пасажирів, багажу, пошти та вантажу різними видами транспорту.

Як зазначалося вище, діяльність користувачів повітряного простору України, в тому числі і в галузі повітряних перевезень, регулюється ПК України, Правилами повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу [1], Правилами повітряного перевезення вантажу [2] та іншими нормативними актами.

На підставі наведених вище законодавчих визначень договору перевезення можна виділити основні ознаки договору перевезення повітряним транспортом на прикладі ознак договору перевезення загалом.

По-перше, договір перевезення повітряним транспортом по своїй суті є договором про надання послуг, а саме послуг з переміщення пасажирів, багажу, вантажу та пошти.

По-друге, цей договір є двостороннім. Однією із зазначених сторін будь-якого договору повітряного перевезення є повітряний перевізник.

Визначення поняття «перевізник» є важливим науковим та практичним завданням як на міжнародному рівні, так і у вітчизняному законодавстві.

Визначення повітряного перевізника також закріплено в ПК України, Правилах повітряних перевезень вантажів [1], Правилах повітряних перевезень пасажирів і багажу [2].

Повітряним перевізником ст. 59 ПК України визнає будь-яку юридичну чи фізичну особу, що здійснює повітряні перевезення, має права на експлуатацію авіаційної техніки і яка має ліцензію на надання послуг з перевезення пасажирів та вантажів, тобто відповідає ліцензійним умовам провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, а також небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом [3].

Відповідно до п. 1.6. Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг із перевезення пасажирів, вантажів повітряним транспортом ліцензії видаються на здійснення господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів, вантажів повітряним транспортом включає в себе такі види послуг: надання послуг з перевезення пасажирів повітряним транспортом (виконання регулярних та/або чартерних польотів); надання послуг з перевезення вантажів повітряним транспортом (виконання регулярних та/або чартерних польотів).

Так, відповідно до розділу 3 Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу: «...перевізником є юридична або фізична особа, що має постійне місце діяльності в Україні (і/або Україна забезпечує і підтримує фактичний контроль за діяльністю цієї юридичної або фізичної особи) і яка перевозить або бере на себе зобов'язання перевезти пасажирів та/або його багаж згідно з квитком, також бере на себе зобов'язання надати всі інші послуги, що пов'язані з таким перевезенням, незалежно від того, чи є ця юридична або фізична особа

«фактичним перевізником» або «перевізником за договором». Згідно з п. 19.1. згаданих Правил, перевізником за договором вважається особа, яка в якості основної сторони укладає договір перевезення з пасажиром, а фактичним перевізником – особа, яка здійснює все або частину перевезення.

Залежно від об'єкту перевезення, другою стороною договору повітряного перевезення може бути відправник або пасажир.

Відправниками вантажів можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, яким вантаж належить на праві власності, повного господарського відання, оперативного управління чи на іншій правовій підставі.

Згідно з розділом 3 Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу пасажиром є особа (за винятком членів екіпажу), що перевозиться повітряним судном за згодою перевізника згідно з договором перевезення, а багажем вважаються предмети, майно та інша особиста власність пасажирів, які є необхідними для особистого користування, комфорту чи для забезпечення зручностей у зв'язку з його подорожжю.

Тобто особливістю такого договору є те, що в якості особи, яка отримує послугу, виступає виключно фізична особа.

Відповідно до ст. 60 ПК України кожний «договір повітряного перевезення та його умови посвідчується документом на перевезення, який видається авіаційним підприємством або уповноваженими ним організаціями чи особами (агентами)».

Але слід зазначити, що порівняно з іншими видами транспорту, законодавством, окрім загальних вимог щодо необхідного обсягу дієздатності для укладення договору повітряного перевезення, до пасажирів пред'являються особливі вимоги. Недотримання їх може бути підставою для відмови перевізника укласти договір повітряного перевезення. Так, відповідно

до п. 11.3. Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу «перевезення дітей без супроводу, недієздатних осіб, вагітних жінок або хворих осіб, або інших осіб, які вимагають спеціальної допомоги, що має здійснюватися лише після попереднього одержання дозволу перевізника». Вік пасажирів, згідно з пп. 2 п. 11.1. вказаних Правил, також може бути підставою для відмови у наданні послуги по перевезенню.

Перевізник може також відмовити пасажирів у продажу квитка у випадку відсутності вільних місць.

Змістова частина договору перевезення повітряним транспортом дозволяє віднести його до двосторонніх, оскільки він вміщує сукупність прав та обов'язків сторін [4, с. 76]. Якщо у договорі повітряного перевезення вантажу вантажовідправник і вантажоодержувач не збігаються в одній особі, то існує дві концепції вирішення даного питання. Перша базується на тому, що це двосторонній договір, що укладався на користь третьої особи – вантажоодержувача. Одержувачем у цьому випадку визначено особу, на користь якої виконується договір, що дає підстави визначити договір перевезення вантажу повітряним транспортом як договір на користь третьої особи [5, с. 405].

Представники другої концепції взагалі вважають цей договір тристороннім, а вантажоодержувача – повноправною стороною договору, який має для нього в такому випадку характер договору приєднання [6, с. 52]. Ключовим питанням є наявність чи відсутність у вантажоодержувача як третьої сторони обов'язків за договором повітряного перевезення. Натепер науковці сперечаються з приводу згаданого питання, адже ні в науці, ні в законодавстві немає щодо цього єдиної точки зору.

Аналізуючи аргументи сторін для підтвердження кожної правової позиції, можна зробити висновок, що договір повітряного перевезення ван-

тажу може бути, залежно від його конкретних умов, як двостороннім, що укладається на користь третьої особи – вантажоодержувача, так і тристороннім, але в тому випадку, якщо вантажоодержувач за умовами договору наділяється обов'язками.

Тож основним аргументом прихильників концепції вантажоодержувача як третьої сторони договору слугує наявність у нього обов'язку прийняти та вивезти вантаж. Перший із цих обов'язків є більше правом вантажоодержувача. А от другий, своєю чергою, впливає з реалізації цього права, однак виникає не завжди, а лише у разі потреби, оскільки перевезення може мати пунктом призначення склад отримувача [7, с. 351].

За юридичними ознаками «договір перевезення пасажирів і багажу повітряним транспортом є двостороннім, відплатним, консенсуальним і реальним». Законодавець включає в єдине поняття договори перевезення як пасажирів так і його багажу, проте не надає підстав для того, щоб вважати їх єдиним договором з правової точки зору. Так, на думку ряду вчених, договорам властиві різні ознаки: «договір перевезення пасажирів є консенсуальним, а багажу – реальним» [8, с. 59]. Інші ж науковці вважають, що їх не слід розмежовувати, оскільки перевезення багажу фактично є умовою договору перевезення пасажирів. Перевізник, беручи на себе зобов'язання щодо переміщення фізичної особи (пасажирів), водночас зобов'язується, відповідно до правил перевезення, «доставити за її вимогою і надані нею речі (ручну поклажу і багаж)» [9, с. 7].

Підкреслюємо наразі те, що законодавець не вирішує питання про консенсуальність чи реальність договору повітряного перевезення вантажів.

Однак, якщо положення ч. 1 ст. 909 ЦК України в частині, яка встановлює обов'язок перевізника «доставити» йому другою стороною (відправником) вантаж до

пункту призначення, розуміти як таке, що виникає лише після прийняття вантажу, то можна зробити висновок про необхідність встановлення законодавчої презумпції реальності договору перевезення вантажу. Проте існування такої презумпції не перешкоджає сторонам передбачити в договорі повітряного перевезення обов'язок прийняти вантаж у майбутньому. Отже, в такому випадку цей договір набуває ознак консенсуальності [10, с.128].

Щодо договору повітряного перевезення вантажу, то і Цивільний і Господарський кодекси України вимагають укладання договору перевезення вантажу саме у письмовій формі. Саме ця вимога до договору міжнародного повітряного перевезення і не відповідає ратифікованим Україною нормам Варшавської та Монреальської конвенцій [11; 12].

Не існує підстав вважати договір повітряного перевезення письмовим, адже єдиного письмового документа під назвою «договір» не складається, є в наявності лише документи, що підтверджують факт укладання договору, а саме: квиток та багажна квитанція як частина квитка, накладна або квитанція на вантаж (можуть бути у формі електронних документів).

Тому є всі підстави стверджувати той факт, що договори про перевезення пасажирів укладаються усно. Основним невід'ємним доказом укладення договору є пасажирський квиток. Проте, як зазначає В.В. Луць: «...квиток не можна вважати письмовою формою договору, оскільки на ньому немає підписів сторін». Існують випадки, коли договір перевезення укладається шляхом конклюдентних дій без видачі квитка, прикладом може бути опускання жетона в касу метро, відкритого для проїзду пасажирів [13, с. 53].

Пасажирський квиток та багажна квитанція відповідно слугують підтвердженням факту укладання

договору про перевезення та відображають його умови. Відсутність, помилковість в оформленні або втрата квитка та багажної квитанції не впливають на дійсність договору перевезення [1; 2].

Висновки. Наразі маємо таку ситуацію в нормативному полі, що у ПК України не знайшло свого закріплення визначення договору перевезення повітряним транспортом, а норми ЦК України дають лише загальне визначення договору, тобто нормативно-правове закріплення потребує вдосконалення. Тож ЦК України містить загальні правила, що не можуть всебічно відобразити специфіку перевезення пасажирів, багажу, пошти та вантажу різними видами транспорту. А отже, більш точна та детальна регламентація повинна бути забезпечена спеціальними нормативними актами у сфері повітряних перевезень.

Зробивши аналіз праці вітчизняних науковців, можна дійти висновку, що поняття «договір перевезення повітряним транспортом» має свої особливості та має розглядатися через низку договорів, які покликані регулювати різні відносини, пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів і багажу, пошти, що відрізняються між собою суб'єктивним складом, предметом тощо.

Якщо підводити підсумок усього сказаного вище, то договір перевезення повітряним транспортом можна вважати двостороннім договором про надання послуг, однією зі сторін якого є повітряний перевізник, а іншою – пасажир або відправник, і який може бути як реальним, так і консенсуальним, є формальним, оплатним і публічним договором.

Маємо визначення про те, що договір перевезення вантажу повітряним транспортом є публічним, оскільки одна з його сторін, а саме повітряний перевізник, є особою, яка здійснює підприємницьку діяльність і взяла

на себе зобов'язання надання послуг кожному, хто до неї звернеться.

Отже, про правове регулювання договору перевезення повітряним транспортом слід сказати, що воно потребує вдосконалення відповідно до норм міжнародного та європейського права. Щодо шляху вирішення такого питання, то ним є комплексний підхід подальшого приєднання України до багатосторонніх та двосторонніх угод щодо розвитку договірної повітряної права через виконання зобов'язань, які впливають із членства в міжнародних організаціях, а також у ході підготовки відповідних нормативних актів.

У статті надається загальна характеристика договору перевезення пасажирів повітряним транспортом. Визначено, що договір повітряного перевезення по своїй суті є договором про надання перевізних послуг, тобто послуг з переміщення пасажирів, багажу, вантажу та пошти. Відповідно до законодавства України договір є двостороннім. Однією зі сторін будь-якого договору повітряного перевезення виступає повітряний перевізник. Об'єктом перевезення, другою стороною договору повітряного перевезення може бути відправник або пасажир.

Акцентовано на особливостях за юридичними ознаками договору перевезення пасажирів і багажу повітряним транспортом, який є двостороннім, відплатним, консенсуальним і реальним. Проте законодавцем, на жаль, не вирішено питання про консенсуальність чи реальність договору повітряного перевезення вантажів. Відповідно до норм цивільного та господарського кодексів укладення договору, перевезення вантажу здійснюється саме в письмовій формі. Така вимога до договору міжнародного повітряного перевезення не відповідає ратифікованим Украї-

ною нормам Варшавської і Монреальської конвенціям.

Зроблено висновок про те, що в ПК України не знайшло свого закріплення визначення договору перевезення повітряним транспортом, а ЦК України дає лише загальне визначення такого договору, а отже, нормативно-правове закріплення потребує подальшого вдосконалення. ЦК України вміщує лише загальні правила, що не можуть відобразити всієї специфіки перевезення пасажирів, багажу, пошти та вантажу різними видами транспорту. Точніша та детальніша регламентація повинна забезпечуватися спеціальними нормативними актами у сфері повітряних перевезень.

Встановлено, що поняття «договорів перевезення повітряним транспортом» має свої особливості та розглядається через низку договорів, які покликані регулювати різні відносини, пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів і багажу, пошти, що відрізняються між собою суб'єктивним складом, предметом тощо.

Визначено, що договір перевезення вантажу повітряним транспортом є публічним, оскільки одна із його сторін – повітряний перевізник – є особою, яка здійснює підприємницьку діяльність і взяла на себе зобов'язання надання послуг кожному, хто до неї звернеться.

Необхідно визнати, що правове регулювання договору перевезення повітряним транспортом потребує подальшого вдосконалення відповідно до норм міжнародного та європейського права. Можливим є шлях вирішення даного питання у комплексному підході до подальшого приєднання України до багатосторонніх та двосторонніх угод щодо розвитку договірної повітряної права через виконання зобов'язань, які впливають із членства в міжнародних організа-

ціях, а також у ході підготовки відповідних нормативних актів.

Ключові слова: перевезення, договір перевезення пасажирів, договір, пасажир, зміст договору, зміст договору перевезення, права та обов'язки пасажирів

Prylenskyi I. General characteristics of the contract of carriage of passengers by air under the laws of Ukraine

The presented article provides a general description of the contract of carriage of passengers by air. It is determined that the contract of carriage by air is essentially a contract for the provision of transportation services, i.e. services for the movement of passengers, luggage, cargo, and mail. According to the legislation of Ukraine, the agreement is bilateral. One of the parties to any contract of carriage by air is the air carrier. The object of transportation, the other party to the contract of air transportation may be the sender or passenger.

Emphasis is placed on the peculiarities of the legal features of the contract of carriage of passengers and luggage by air, which is bilateral, paid, consensual and real. However, the legislator, unfortunately, has not resolved the issue of consensus or the reality of the contract of carriage of goods by air. Following the norms of the Civil and Commercial Codes, the conclusion of a contract of carriage of goods is carried out in writing form. Such a requirement for an international air transportation agreement does not comply with the norms of the Warsaw and Montreal Conventions ratified by Ukraine.

It is concluded that the Civil Code of Ukraine does not enshrine the definition of the contract of carriage by air, and the Civil Code of Ukraine gives only a general definition of the contract, the legal consolidation needs to be improved. The Civil

Code of Ukraine contains general rules that do not reflect the specifics of transportation of passengers, luggage, mail, and cargo by different modes of transport. More precise and detailed regulations should be provided by special regulations in the field of air transportation.

It is established that the concept of "contracts of carriage by air" has its characteristics and is considered through several contracts designed to regulate various relations related to the carriage of goods, passengers and luggage, mail, which differ in subjective composition, subject, etc.

It is determined that the contract of carriage of goods by air is public because one of its parties – the air carrier – is a person engaged in business activities and has undertaken to provide services to anyone who applies to it.

Legal regulation of the contract of carriage by air needs to be improved following the norms of international and European law. The way to address this issue is a comprehensive approach to Ukraine's further accession to multilateral and bilateral agreements on the development of air contract law, through the implementation of obligations arising from membership in international organizations, as well as in the preparation of relevant regulations.

Key words: transportation, the passenger transportation agreement, agreement, passenger, the content of the agreement, the content of the transportation agreement, rights and obligations of the passenger.

Література

1. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу»: Наказ Державної авіаційної служби України від 26 листопада 2018 р. № 1239. Офіційний вісник України. 2019. № 18. Ст. 625.
2. Правила повітряних перевезень вантажу: Наказ Міністерства

інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 728. Офіційний вісник України. 2013. № 4.

3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів від 10 березня 2017 р. № 134. Офіційний вісник України. № 24. Ст. 678.

4. Оніщенко О.В. Договір повітряного перевезення: деякі цивільно-правові аспекти. Юридичний вісник. 2011. № 4(13). С. 75–81.

5. Зелениця В.А. Легальне визначення договору повітряного перевезення. Юридичний вісник. 2014. № 3. С. 405–408.

6. Філіппов А. Особливості договору повітряного перевезення у сучасному міжнародному праві. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 4. С. 50–54.

7. Білоусов В.М. Окремі елементи договору повітряного перевезення пасажирів, багажу та вантажу в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. № 6. С. 351–353.

8. Самойленко Г.В. Цивільно-правова характеристика договору перевезення пасажирів як споживчого договору. Віс-

ник Запорізького національного університету. № 3. С. 58–65.

9. Білоусов В.М. Проблеми правового регулювання повітряних перевезень пасажирів та багажу в Україні. Юридичний вісник. 2012. № 3(24). С. 5–9.

10. Самойленко Г.В. Поняття та сутність правовідносин з перевезення пасажирів. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 р.) : у 4 част. Ч. 2. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 128–130.

11. Про приєднання України до Конвенції про уніфікацію деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень : Закон України від 17 грудня 2008 р. Офіційний вісник України. 2009. № 33 / № 100. 2008. Ст. 3295. Ст. 1163.

12. Про приєднання України до Конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень : Закон України від 17 грудня 2008 р. № 685-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 15. Ст. 201.

13. Луць В.В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2010. № 2. С. 52–55.

